

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

Оцінка основних проблем пов'язаних із пошуком роботи жінками-ВПО

ГО "Центр зайнятості вільних людей" - 2017 рік

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

РЕЗЮМЕ

Про дослідження:

- Фокус дослідження: працевлаштування та економічна зайнятість жінок загалом та жінок-ВПО зокрема.
- Мета дослідження: виявити перелік проблем з якими стикалися загалом жінки та жінки з групи ВПО у процесі пошуку роботи протягом останнього року та здійснити попередню оцінку¹ їх вираженості.
- Для концептуалізації переліку проблем був застосований метод фокус-груп (12 ФГД), а для попередньої оцінки вираженості – метод телефонного інтерв'ю (загалом 600 респонденток).
- Географія дослідження: м. Київ, м. Дніпро, м. Краматорськ.
- Часові межі дослідження: листопад 2016 – березень 2017.

За результатами дослідження можна припустити, що більшість проблем, які виникають при пошуці роботи у жінок загалом та жінок з групи ВПО, мають радше структурну природу та пов'язані із загальним станом економіки, що відображається на структурі попиту та пропозиції на ринку праці, якості життя населення, рівні кваліфікації робочої сили тощо. В таких умовах на ринку праці відтворюється орієнтація на людину як на «ресурс», схильністю до диктування умов праці, орієнтації на пошук працівника, який буде забезпечувати надвисоку інтенсивність праці, виконуватиме функцій не передбачені посадою, буде стало забезпечувати виробничі потреби. Такі вимоги часто носять дискримінаційний характер (переважно віковий та гендерний ценз).

- Ринок праці сприймається респондентками як такий, що «користується» бідністю більшості населення.
- Значні частки респонденток з кожного міста (Київ, Дніпро, Краматорськ вказали, що відмовлялися від роботи, через те, що запропонований оклад

¹ Оцінка проводилась з використанням детермінованого методу формування вибіркової сукупності, тому не є репрезентативною, і результати слід інтерпретувати, як можливі тенденції.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

був надто низьким.

- Відчувається нестача робочих місць як таких. Будь-яка робота розповідачками розглядається як «цінність», а відмова від поточного місця праці є потенційною загрозою.
- Дефіцит робочих місць на ринку праці загалом більш виражено відчувається в Краматорську, особливо жінками з групи ВПО. Є менш вираженим в Києві.
- Частина розповідачок вважає, що важко знайти не будь-яку роботу, а саме таку, яка пропонує гідні умови праці, коли працівник не йде на компроміси з потребами соціального характеру.
- Досвід пошуку роботи пов'язується з оцінками в яких вказується на дисбаланс попиту та пропозиції для позицій з різним рівнем кваліфікації. Зокрема дефіцит кваліфікованих кадрів сприймається як в площині меншої конкуренції, але одночасно вказується дефіцит самих робочих місць для кваліфікованих кадрів. Для некваліфікованих кадрів оцінка стану ринку праці пов'язується з більшим попитом та пропозицією та одночасною високою конкуренцією за робоче місце.
- Загалом в оцінках респонденток з Києва простежується тенденція більшої кількості робочих місць для робітничих позицій і менша для фахових, з одночасною більшою конкуренцією за фахові вакансії і меншою за робітничі. За оцінками респонденток з Краматорську – присутній більш виражений дефіцит робочих місць, в першу чергу на фахові позиції.
- Приватний сектор розглядається як можливість отримати більший рівень зарплати, комфортніші умови праці, але з більшими вимогами з боку роботодавця, більшою інтенсивністю праці, з «тіньовими» трудовими відносинами. Державний, натомість, пропонує офіційне працевлаштування, фіксований графік роботи, соціальні гарантії, але низький рівень оплати праці.
- За оцінками респонденток не виявлено сильно вираженої спрямованості на працевлаштування в конкретному секторі ринку праці. Хоча для Києва вираженішою є орієнтація на приватний сектор, а респондентки репрезентантки приймаючої громади з Краматорська виявили більшу спрямованість на працевлаштування у державному секторі.
- Респондентки оцінюють ринок праці, як такий, на якому існує корупція та «протекціонізм». Більш корумпованим сприймається державний сектор зайнятості. Хоча незначні частки респонденток вказали на те, що в їхньому досвіді пошуку роботи протягом останнього року вони стикались з ситуацією вимагання хабаря працедавцем.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

- Загалом пошук роботи на ринку праці пов'язується розповідачками з ризиками пов'язаними з недоброчесністю працедавця. Також розповідачки вказують на ризик стати жертвою махінацій на ринку праці, покликаючись як на досвід пошуку роботи інших, так і свій. Найбільш виражено перспектива стати жертвою махінацій на ринку праці проявляється у відповідях респонденток з Києва.
- За оцінками респонденток, більша частка загалом не відчуває захисту трудового законодавства від порушення їхніх прав на ринку праці.
- Відповідно до свого досвіду пошуку роботи та попереднього досвіду працевлаштування розповідачки як окрему проблему виділили те, що працедавець назагал не готовий розвивати працівника, а орієнтується на тих хто вже і зараз може виконувати потрібну роботу. Частина респонденток вказала на ситуацію відмови в працевлаштуванні з причини відсутності досвіду роботи.
- Проявом дискурсу «працівник як ресурс» є випадки орієнтації працедавців на те, що від майбутнього працівника очікують виконання обов'язків, чи функцій, які часто виходять за межі тої вакансії яка пропонується, чи спеціалізації пошукувачки. Розповідачки зазначили, що стикались з ситуаціями, коли вимоги до вакансій є завищеними, і сприймаються як необґрунтовані.
- Центр зайнятості у оцінках розповідачок переважно описується, як бюрократична структура з тривалими та виснажливими процедурами. Фактично, центр зайнятості виконує радше функцію соціального захисту (отримання допомоги по безробіттю), але не виконує функцію працевлаштування. Розповідачки вважають, що для пошукувача роботи (особливо з вищою освітою) в Центрі зайнятості відсутні вакансії, загалом робота працівників центру є дуже формальною. Хоча окремі розповідачки зазначали, що бачать користь в курсах та програмах перекваліфікації, які пропонуються Центром зайнятості.
- До формальних причин, які утруднюють працевлаштування розповідачки відносили випадки, коли працедавець може орієнтуватись на наявність документів, що підтверджує фах та освіту. Як формальний бар'єр до працевлаштування був також віднесений інститут прописки. У випадку жінок з групи ВПО, то за оцінками більш виражено проблеми працевлаштування через відсутність прописки присутні у Дніпрі та дещо менше у Києві.

Можна припустити, що насичення регіональних ринків праці додатковою робочою силою в ситуації переміщення ВПО посилює наявні структурні причини проблем з працевлаштуванням. Це утруднює пошук роботи як для представників місцевої громади так і для переселенців. У випадку ВПО в окремих випадках структурною причиною проблем працевлаштування є інша структура ринку праці в регіоні переселення.

- Ситуація переміщення ВПО пов'язується розповідачками з обох досліджених груп (ВПО та НеВПО), як фактор який насичує / перенасичує регіональні ринки праці, збільшує конкуренцію на ринку праці, та зокрема впливає на зниження рівня пропонованої зарплати. Зазначимо, що у

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

випадку Краматорська, розповідачки оцінюють, що переселенці сприймаються як більш фахові спеціалісти у порівнянні з представниками місцевої громади.

- Окремі розповідачки з групи ВПО зазначали, що в їхньому регіоні інша структура економіки та як наслідок потреби ринку праці, і у ситуації переселення у регіон в якому структура ринку і потреби ринку праці інші, попередня професія та досвід виявляються неконкурентними, а часто й непотрібними.

На індивідуальному рівні згадані вище структурні фактори проявляються в установках на «самодискримінацію» на ринку праці самих пошуковачок роботи. Збільшення шансів на працевлаштування пов'язується з потребами в отриманні навичок та знань пов'язаних як з пошуком роботи так і з кваліфікаційними вимогами ринку праці.

- Частина розповідачок як з групи ВПО так і НеВПО в силу складного становища, страху залишитись без роботи вказують на те, що готові погоджуватись на не вигідні для себе умови працевлаштування. Значна частка респонденток з групи ВПО та приймаючої громади в Дніпрі та групи ВПО в Києві вказали на те, що погоджувались на будь-яку роботу через складне становище.
- Частина ж розповідачок не готові «жертвувати всім» задля отримання роботи, але готові до «компромісів», якщо пропонується робота відповідатиме принципам для пошукувачки роботи позиціям.
- Більше половини респонденток в Києві зазначили, що погоджувались на неофіційне працевлаштування протягом останнього року, та близько половини в Дніпрі.
- Частина індивідуальних факторів-проблем у працевлаштуванні жінок пов'язувались з невпевненістю, страхом які винакають при пошуку роботи. Факторами які посилюють цей стан, є перерваний стаж, спроба переходу в іншу сферу зайнятості тощо. Частина розповідачок акцентували на тому, що їм важко адаптуватись / налаштуватись на інші умови праці при зміні сфери зайнятості після тривалого стажу в іншій (переважно називалась жінками старше 40 років).
- Значні частки респонденток вказали на те, що є невпевненими під час проходження співбесід.
- Більше половини респонденток з обох груп з Дніпра і близько половини з Києва вказали, що враховуючи свій досвід пошуку роботи протягом останнього року, відчують потребу в отриманні навичок складання резюме, самопрезентації, проходження співбесід тощо.
- Частина розповідачок вказала на те, що відчують потребу в здобутті нових навичок, щоб відповідати сучасним вимогам ринку праці. У випадку розповідачок в віці близько 40 років, виникає потреба в перекваліфікації (з різних причин: відкладеного «пошуку себе», неможливості працювати

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

за попереднім фахом через стан здоров'я тощо).

- Розповідачки зазначали, що частина труднощів у пошуках роботи виникають через відсутність достатніх знань трудового законодавства та відчувають потребу в підвищенні своєї правової грамотності в частині трудового законодавства. Вираженою є також потреба в юридичній консультації та захисті трудових прав. Більш виражена в жінок з Краматорська та Дніпра, дещо менш вираженою, але теж інтенсивною, в жінок з Києва.
- Відносна більшість респонденток вказали на те, що мають потребу в отриманні інформації про стан та потреби ринку праці.
- Процес пошуку роботи в частині випадків має наслідком рішення про пошук роботи за іншим фахом.
- Для частини жінок в пріоритеті пошук роботи з неповним робочим днем, частковою зайнятістю, гнучким графіком на які орієнтуються зокрема, як на рішення щодо поєднання сімейних та трудових ролей
- Для частини жінок ситуація коли вони не можуть знайти роботи з важливими для них умовами, пов'язана із бажанням самозайнятості.

У випадку ВПО загальні проблеми на індивідуальному рівні, які виникають у жінок при пошуку роботи посилюється ситуацією самого переселення яка описується з позиції втрати «соціального рятівного кола» - якщо за місцем постійного проживання вже була налагоджена система соціальних зв'язків (як родинних так і кола друзів та знайомих), які забезпечували підтримку у вирішенні побутових, економічних та інших питань, то вимушене переміщення переважно пов'язане з їх втратою та певною «соціальною ізоляцією» в новій громаді.

- З позиції працевлаштування соціальна неадаптованість ВПО на новому місці проявляється в труднощах поєднання роботи та необхідності догляду за дітьми, необхідності по-новому накопичувати соціальний та репутаційний капітал в новій громаді. Критичним фактором, який впливає на «ускладнення» соціальної безпеки називалась оренда житла, та необхідність облаштування побуту «з нуля».
- Окремі розповідачки на ФГД в Києві, зазначили, що критичним бар'єром на регіональному ринку праці є неволодіння ними українською мовою, частина респонденток з групи ВПО в Києві вказали, що враховуючи досвід працевлаштування протягом останнього року, мають потребу у вивченні української мови.

За оцінками учасниць дослідження в практиках найму загалом проявляється порушення прав людини та дискримінація. Щодо жінок дискримінація найяскравіше проявляється в контексті материнства. Хоча частиною жінок дискримінаційні обмеження в працевлаштуванні прямо сприймаються як дискримінація, а частиною як несправедливість, сама дискримінація розглядається радше як другорядна проблема

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

на фоні обмежень пов'язаних з рівнем життя та пропозицією на ринку праці загалом.

- Зі слів розповідачок досвід проходження співбесід інколи посилює стресовість ситуації пошуку роботи, оскільки спілкування потенційним роботодавцем здійснюється в формі близькій до психологічного тиску на пошукувачки роботи, пов'язується з стресовим станом, психологічним дискомфортом для останньої. Частина зазначили, що стикались з такими ситуаціями у власному досвіді пошуку роботи.
- В оцінках потрапляння в ситуації недоброчесності роботодавців та махінацій роботодавців у власному досвіді найбільша частка респонденток, які потрапляли в такі ситуації виявлена в Дніпрі та Києві.
- Розповідачки зазначили, що стикаються з обмеженнями по віку на рівні вимог до вакансії, часто такі обмеження видаються необґрунтованими, частина жінок прямо інтерпретує їх як дискримінацію. Значні частки жінок у своєму досвіді пошуку роботи стикались з ситуаціями відмови з причин віку (окрім ВПО в Краматорську).
- На фокус-групових дискусіях найбільш «яскравим» наративом дискримінації жінок є питання материнства, як ситуації, яка загрожує роботодавцю тим, що працівниця буде «випадати» з роботи, не зможе працювати понаднормово, тощо.
- З твердженням, що щодо жінок присутня дискримінація найбільше погоджуються респондентки з Києва, а найменше респондентки з Краматорська.

Можна припустити, що дискримінація жінок з групи ВПО додатково посилюється «стигматизацією» групи ВПО загалом, що одночасно створює додаткові бар'єри у пошуку роботи.

- Розповідачки з групи ВПО зазначають, що статус ВПО часто є стигматизованим в приймаючій громаді, пов'язаний з негативними оцінками, недовірою до цієї групи і такі уявлення проявляються при наймі на роботу. Є випадки прямої відмови у працевлаштуванні через те, що пошукувачка роботи, наприклад, з Донецька.
- Жінки переселенки зазначали, що загалом відчувають, що роботодавці розуміючи складне становище переселенок можуть диктувати свої умови та експлуатувати цю групу працівниць.
- Розповідачки з групи ВПО зазначили, що в частини роботодавців існують побоювання, що ВПО перебувають в незадовільному психологічному стані, що негативно впливатиме на виконання ними робочих обов'язків.
- За оцінками розповідачок претендентка на роботу з категорії ВПО часто сприймається роботодавцем як працівник, який в будь який момент може

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

звільнитись, оскільки може змінити місце проживання.

- Окремою формою стигматизації ВПО є «навішування ярлика» того хто може бути нечесним, злочинцем тощо. З іншого боку, ці ярлики формуються на тому, що поодинокі випадки таких ситуацій траплялись

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Аналітичні узагальнення

За результатами першого етапу (фокус-групові дослідження)

Загалом процес пошуку роботи в оцінках розповідачок пов'язується з рядом факторів, які характеризують контекст працевлаштування. Існує певний взаємовплив того, що більшість населення перебуває у стані невирішених безпекових соціальних питань (пов'язаних із базовими потребами) та наявної пропозиції на ринку праці (в оцінках розповідачок як незадовільної, що за кількісними, так і якісними показниками умов працевлаштування). Взаємодія на ринку праці нормується довкола значення робочої сили радше як «готового ресурсу», який потрібно «використовувати», а не як «капіталу», який можна розвивати, щоб «примножувати». Взаємодія з потенційним роботодавцем в такому контексті пов'язана з відчуттям слабкості власних «переговорних» позицій пошукувачкою роботи, психологічним дискомфортом, пов'язаним з перспективою безробіття, яке, в свою чергу, є загрозою істотного погіршення власної соціальної безпеки. Пошук роботи стає викликом, стресовою ситуацією, що додатково посилюється відчуттям високої конкуренції на ринку праці (зокрема через дефіцит робочих місць), загрозою стати жертвою махінацій, недоброчесності роботодавця у поєднанні з відчуттям правової незахищеності.

Незважаючи на те, що пошук роботи пов'язується переважно з вирішенням соціально-безпекових питань на рівні базових потреб, в уявленнях про роботу присутні також і постмодерні установки. В сукупності вони утворюють певний когнітивний дисонанс наявного та бажаного. З одного боку робота асоціюється як рутинна, необхідність, вимушеність, чітко регламентований обов'язок, пов'язані із зароблянням грошей на прожиття та підтримкою сталості соціальної безпеки. Але з іншого – з [нереалізованими] установками та бажанням самореалізації, розвитку, соціального визнання, отримання задоволення, більшої свободи праці та гнучкості формату трудових відносин тощо.

Становище жінок на ринку праці ускладнюється рядом культурних уявлень про гендерні ролі. На жінку покладається основний обов'язок щодо догляду та опіки над дітьми, існує очікування, що домінуючими є сімейні ролі жінки. Окрім цього інфраструктура позасімейних закладів догляду за дітьми, наявна пропозиція умов та способів зайнятості не дають змоги жінці ефективно поєднувати сімейні та трудові ролі. Як результат, на ринку праці на рівні очікувань та установок всіх учасників трудових відносин «нормуються» різні прояви дискримінації жінок.

У випадку жінок з категорії ВПО проявляються ті ж самі проблеми, пов'язані з входженням жінки на ринок праці. Проте вони додатково посилюються складністю соціального становища, часто відсутністю мережі соціальної підтримки на рівні родини чи знайомих, адаптацією в новому соціальному середовищі та умовах «нового» ринку праці, проявами упередженого ставлення до ВПО потенційних роботодавців та представників приймаючої громади.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

ЦЕНТР ЗАЙНЯТОСТІ
ВІЛЬНИХ ЛЮДЕЙ

За результатами другого етапу (телефонні інтерв'ю)

Оцінка вираженості проблем пов'язаних з працевлаштуванням, виявлених на першому етапі дослідження, також проводилась у розрізі основної (ВПО) та контрольної (НеВПО) груп. Загалом, по більшості проблем не виявлено виражених відмінностей між жінками з категорії ВПО та НеВПО. Можна припустити, що більшість проблем мають радше системний характер як на рівні структурних так і соціокультурних параметрів ринку праці в Україні.

За результатами оцінки ми спостерігаємо ситуацію коли з одного боку значна частка жінок вказали на наявність в їхньому досвіді пошуку роботи протягом останнього року ряду дискримінаційних практик щодо них, але стан ринку праці, стан громадської думки щодо нього, установки та складні життєві ситуації пошукувачок роботи призводять до «нормування» дискримінаційних проявів в уявленнях самих жінок. Це проявляється з одного боку в тому, що у розрізі досліджених груп від 12% до 80% вважають, що в Україні відсутня дискримінація жінок, а з другого, що у власних діях на ринку праці жінки вимушені погоджуватись на дискримінаційні умови через невирішну соціальну безпеку (основна складова - матеріальне забезпечення) та відсутність впевненості в можливості захистити свої права.

Стосовно групи ВПО, виявлено дещо меншу вираженість окремих проблем працевлаштування жінок в м. Краматорськ. Загалом можна припустити, що це є наслідком меншої насиченості цього ринку кваліфікованими пошукувачками роботи, і в такій ситуації ВПО можуть мати перевагу перед представницями місцевої громади. Загалом на більш розвинутих регіональних ринках Києва і Дніпра більшість досліджених проблем працевлаштування жінок мають більш виражені прояви ніж в Краматорську. Це може бути пов'язано як з тим, що в умовах «слабшої» пропозиції робочої сили самі роботодавці не мають «простору» для їх відтворення, як і з тим, що самооцінка таких ситуацій самими пошукувачками роботи може бути зміщеною іншими уявленнями про норму.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

Про дослідження

З жовтня 2016 по березень 2017 року ГО «Центр зайнятості вільних людей» проводилося кількісне і якісне дослідження в Києві, Дніпрі та Краматорську «Оцінка основних проблем пов'язаних з пошуком роботи або/та з реалізацією інших форм економічної зайнятості цільовою групою жінок з категорії ВПО». Даний проект був ініційований Форумом НДО в Україні, за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку. Висловлені в Дослідженні думки можуть не подіятись Форумом НДО в Україні або Агенством США з міжнародного розвитку.

Відповідальний соціолог: Руслан Савчинський.

Відповідальні за проект: Єлизавета Кузьменко, Марина Лебідь.

Координатори у містах: Тетяна Лапенко (Київ), Ольга Полякова (Дніпро), Олексій Демко (Краматорськ).